www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

Sponsored by IBU

Kars Mağaracık (Ataköy) Rum Köyü ve Şapeli

Kars Mağaracık, Greek Village and its Chapel

Güner Sağır*

Abstract: Kars was occupied by Russian army in 1877 on Russo-Turkish War of 1877–1878 also known as “93 Harbi” (War of ‘93’). The city was governed by Russians for 40 years between 1878-1918. Mağaracık (Ataköy) is one of the villages that was used as a Greek immigrant’s settlement while the area was under Russian ruling. This text is mentioned about single nave chapel which is located on rural area of the village. Furthermore, the history of the village is mentioned, and the structure is introduced with data of field work. Mağaracık, known as Ataköy nowadays, is found 13 km south of Kars. Mağaracık is the one of the villages that the Greeks which migrated from Pontus after 1878, the period when the Russia governed Kars, was settled. 302 male, 306 female, 628 in total were lived in 68 houses according to 1886 Russian sources. Estimated Greek population was 1300 in 1918 which increased to 1600 in 1919. The chapel is located southeast of the village and near the creek bed and slope in the outside of residential area. Structure was examined under archeological survey and documentation was completed in 2013. In 2018, the structure was visited again to control while another survey was continued in the area. Although the exact construction date of the chapel is unknown, it is likely to have been built in Russian period between 1879-1918. The structure is in the form of a rectangle with 8.95 m. length including the apse and 5.34 m. width externally. It is composed of a single nave and a single apse and probably covered with a barrel vault. Although its size is small and its plan is simple, the chapel in the village of Mağaracık is important in terms of giving an idea about the religious structures of the Greek population who lived in Kars during the Russian period.

Structured Abstract: Mağaracık (Ataköy) is one of the villages that was used as a Greek immigrant’s settlement while the area was under Russian ruling This text is mentioned about single nave chapel which is located on rural area of the village. Furthermore, the history of the village is mentioned, and the structure is introduced with data of field work.

Kars was occupied by Russian army in 1877 on Russo-Turkish War of 1877–1878 also known as “93 Harbi” (War of ‘93’). The city was governed by Russians for 40 years between 1878 - 1918. In the period, new district was found to construct new administrative structure, and some other communities were accommodated to balance the population of area. In the Kars district under Russian govern, even if differ in sources, it is known that there were about 80 Russian villages in 1919. Greeks which were lived in these villages migrate from Ottoman lands especially Pontus and from different areas of Russia. Greek population in the Kars governed by Russia was an important member of Kars oblast in 1878-1920. The Greek population of Kars, which was

* Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Müzecilik Bölümü

Assoc. Prof. Istanbul University, Faculty of Letters, Museology

ORCID 0000-0003-3103-6965

guner.sagir@istanbul.edu.tr, gunersagir@gmail.com

Cite as/ Atıf: Sağır, G. (2021). Kars Mağaracık (Ataköy) Rum Köyü ve Şapeli. *Turkish Studies*, 16(7), 327-338.

<https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.54661>

Received/Geliş: 17 November/Kasım 2021

Accepted/Kabul: 27 December/Aralık 2021

Published/Yayın: 31 December/Aralık 2021

Checked by plagiarism software

CC BY-NC 4.0

15,105 in 1882, increased to 53,700 in 1914. Also, statical data and embassy reports showed that in this period there were 67 churches, 67 priest, 78 school and 123 teachers owned by Greeks in Kars area.

Mağaracık, known as Ataköy nowadays, is found 13 km south of Kars. Name of village is *Μαγαρατζίκ*, *Μαγαρατζίκ Μαγαρατζήκ*, *Μαγαρατσίκ*, *Μαγαρατσιούκ* publications in Greek; *Μαγαρατζικ*, *Μαγαρατζικ* publications in Russia; *Մաղարաջիկ* publications in Armenian; *Mağaracık*, *Magaratsik*, *Magaratzik*, *Magharajik* publications in western languages.

Mağaracık is the one of the villages that the Greeks which migrated from Pontus after 1878, the PERIOD when the Russia governed Kars, was settled. 302 male, 306 female, 628 in total were lived in 68 houses according to 1886 Russian sources. The population, which was 760 in 1889, increased to 845 as 431 male and 441 female who lived in 74 houses in 1902. The total population was counted as 1032 in 1906. However, according to 1913 statistics, 600 male, 57 female, 1170 in total were lived in 151 houses. According to village administration regulation which came into force in about 1900, villages were merged in townships. At the beginning of 1917 Mağaracık village went into record as one of nine township of Kars district according to Russian sources. Estimated Greek population was 1300 in 1918 which increased to 1600 in 1919. It is known that there were one church, one pater and three teachers, and also there was an elementary school with four classes which gave religious education based on 1919 documents. After occupation of Kars by Turkish army, Greeks lived in Mağaracık migrated to first Tsalka area of Georgia and then Greece. Major part of population was settled in and around of Thessaloniki (Selanik) as Kordelyo-Evosmos (Kordekyo-Harmanköy), Kalamarya, Nea Mesimvria.

Greeks who lived in Mağaracık were orthodox Christian. According to arrangements made by Russian government in Kars, Greek churches were affiliated with Tbilisi Russian Diocese. In the village, a church dedicated to birth of Mary and a chapel dedicated to Prophet Elias and to Ascension of Jesus/Analipsis which has a holy spring, were written by Athanasiadis. The church which was dedicated to Mary in the center of village were used as mosque until 1967, then it was destroyed, and present mosque was constructed in its place. No other religion place was found in the village except the chapel subjected to this text. Even if location of holy spring could not determine exactly, it was thought that the chapel is the structure that dedicated to Analipsis because it is near to holy spring. However, usage of dedication is avoided because of lack of certain data of the period.

The chapel subjected to text is located southeast of the village and near the creek bed and slope in the outside of residential area. Structure was examined under archeological survey and documentation was completed in 2013. In 2018, the structure was visited again to control while another survey was continued in the area. Although the exact construction date of the chapel is unknown, it is likely to have been built in Russian period between 1879-1918. Remaining parts of chapels are east part of south wall and apse. The structure is in the form of a rectangle with 8.95 length including the apse and 5.34 m width externally. It is composed of a single nave and a single apse and probably covered with a barrel vault. Naos is 5.40 m long and 3.90 m wide rectangular. It can be understood that on the south wall of naos, even if it is destroyed today, there is 1 m wide window which narrowing from inside to outside through to east. There is a 1.06 m wide door on the main axis of the western wall. Although the naos has been destroyed today, it is thought to be covered with a barrel vault. East of Naos, there is a semi-circular apse from both inside and outside. On the main axis of the apse, there is a rectangular window with a flat arch, narrowing from the inside out, and on the north wall there is a rectangular niche with a round arch. The place is at a height of 4.50 m from the existing floor. The chapel was built by using rough cut stone masonry. There are no decorations or architectural ornaments inside and on the facades of the building. There is a small cemetery around the building, albeit heavily damaged.

As a result, after Kars came under Russian rule in 1878, many Greek immigrants came to the region. The number of Greek immigrant villages in the city is around 80. Mağaracık was the one which Greeks who migrated from Pontus (Trabzon) were settled. It had become one of the nine townships of Kars due to its location and excess population. Although there are sources and publications about the Greek population and settlements in Kars, it is not possible to find certain information about its churches and chapels. In order to get accurate results about the Greek churches and chapels in Kars, different official and unofficial records of the period in which they were built should be examined in this direction. However, during or field studies, it was determined that most of the immigrant Greek villages had churches and chapels. It is not possible to say anything about the plan of the Greek church which has not survived in Mağaracık village. However, it is a fact that building materials were used in the present mosque that exists in the place of the church. The simple, single

nave building we mentioned in the text was probably built as a cemetery chapel. The Vezinköy Prophet Elias Chapel, which is larger than the chapel in the Mağaracık, and the chapels in Akbaba Village and Gürbüzler Village, which are perceived at plan level although they are not completely standing, and the chapels in the village of Gürbüzler are examples of the single-nave plan type of Greek structures in Kars. Although its size is small and its plan is simple, the chapel in the village of Mağaracık is important in terms of giving an idea about the religious structures of the Greek population who lived in Kars during the Russian period.

Keywords: Art History, Kars, Mağaracık, Greek, Chapel, Russian

Öz: Kars, 1877-1878 arasında, “93 Harbi” olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı’nda, 1877 yılında Rus ordusu tarafından işgal edilmiştir. Kent, 1878-1918 arasında 40 yıl Rus yönetimi altında kalmıştır. Bugünkü adı Ataköy olan Mağaracık, Kars’ın 13 km güneyinde yer alır. Mağaracık, 1878’den sonra Rusların Kars’ı yönettikleri dönemde Pontus’tan (Trabzon) gelen Rumların yerleştirildiği göçmen köylerinden biridir. 1886 Rus kayıtlarına göre köyde 68 hane, 322 erkek, 306 kadın toplam 628 Rum yerleşiktir. 1918’de köyün Rum nüfusu 1300 kişi olarak tahmin edilirken, 1919’da bu rakamın 1600 kişiye çıktığı görülür. Mağaracık köyünün yerleşim alanının dışında bulunan Rumlara ait tek nefli şapelin ele alındığı metinde, köyün tarihine kısaca değinilmiş ve arazi çalışmalarının verileri çerçevesinde yapı tanıtılmıştır. Şapel, köyün güneydoğusunda, yerleşim alanının biraz dışında bir dere yatağının kenarında, yamaçta yer alır. Yapı 2013’de yüzey araştırması kapsamında mimari olarak incelenmiş ve belgeleme çalışmaları tamamlanmıştır. 2018’de de bölgede araştırma yaparken yeniden ziyaret edilerek durumu kontrol edilmiştir. Yapının inşa tarihi bilinmemekle beraber mevcut veriler dikkate alındığında 1879-1918 arasında, Rus döneminde yapıldığı düşünülmektedir. Şapel, doğu-batı doğrultusunda dıştan, apsis dâhil, 8.95 m uzunlukta, 5.34 m genişlikte dikdörtgen, içten ve dıştan yarım daire tek apsislidir. Mağaracık köyündeki şapel, küçük boyutlu, basit planlı olsa da Kars’ta Rus döneminde yaşamış Rum nüfusun dini yapıları hakkında fikir vermesi açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanat Tarihi, Kars, Mağaracık, Rum, Şapel, Rus

Giriş

Mağaracık (Ataköy), Kars’a Rus yönetimi sırasında göçmen olarak gelen Rumların yerleştirildiği köylerden biridir. Köyün yerleşim alanının dışında bulunan Rumlara ait tek nefli şapelin ele alındığı metinde, köyün tarihine kısaca değinilmiş ve arazi çalışmalarının verileri çerçevesinde yapı tanıtılmıştır (Resim 1).¹

¹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve T.C. Geneldekorasyon Başkanlığı izinleri ile 2010 yılından beri Kars’taki Ermeni kilise ve manastırlarını belgelemeye yönelik yüzey araştırması yürütülmektedir. Araştırmanın ilk sezonlarında arazi çalışmaları sırasında, sonradan Rumlara ait olduğu anlaşılan, Ataköy’deki gibi birkaç şapelde de mimari belgeleme çalışması yapılmıştır. Metin başlığında ve içinde köyün bugünkü adı olan Mağaracık adı Rum döneminde de kullanıldığı için tercih edilmiş, günümüzdeki adı da metnin başlangıcında verilmiştir.

Resim 1: Şapelin kuzeybatıdan genel görünüşü (2018)

Kars, 1877-1878 arasında, “93 Harbi” olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı’nda, 1877 yılında Rus ordusu tarafından işgal edilmiştir.² Kent, 1878-1918 arasında 40 yıl Rus yönetimi altında kalmıştır. Bu dönemde Kars’ta yeni idari yapılanmaya gidilmiş, yapılanma kapsamında bölgeye bazı halklar yerleştirilmiş ve çeşitli amaçlarla ama özellikle askeri amaçla binalar inşa edilmiştir.³

Rus döneminde Kars kazasında, yayınlarda farklılık gösterse de, 1919’da 80 civarında Rum köyü olduğu bilinir.⁴ Bu köylere yerleşen Rumlar, Osmanlı topraklarından özellikle Pontus’tan (Trabzon), Rusya’nın çeşitli bölgelerinden buraya göç etmişlerdir. Rus yönetimi sırasında Kars bölgesine yerleşen Rum nüfus, 1878-1920 yılları arasında Kars oblastının önemli topluluklarındandır.⁵ 1882’de 15.105 olan Kars’ın Rum nüfusu, 1914’te 53.700 olmuştur (Badem 2018, s. 200). 1919 yılı kayıtlarına bakıldığında ise bu sayının azaldığı, Rum nüfusun toplamının 48.994’a indiği görülür. Yine bu dönemde Kars genelinde Rumlara ait 67 kilise, 67 din adamı, 78 okul ve 123 öğretmen olduğu dönemin istatistik kayıtlarından ve elçilik raporlarından bilinir (Xanthopoulou-Kyriakou, 1993-1994, s.159).⁶

Rus yönetimi sırasında Kars sancaklara ve kazalara ayrılmıştır. 1880’lerde de köyler gruplanarak merkez köyler altında toplanmıştır. Merkez köylerin başında olan baş muhtarlar ve bağlı

² Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Allen, 1927, s. 430-441; Allen-Muratoff, 1953; Karal, 1995; Gazi Ahmet Muhtar Paşa, 1996.

³ Kars’ın Rus yönetimindeki dönemi için bkz. Badem, 2010; Badem, 2018.

⁴ Kars’taki tüm köyler için bkz. Badem 2010, s. 88-90; Badem 2018, 105-122; Karagöz-Kinigopulos, 2016, s. 70-71; Xanthopoulou-Kyriakou, 1993-1994, s. 160-162.

⁵ Bölgeye yerleşen Rum nüfus için bkz. Athanasiadis, 2012; Xanthopoulou-Kyriakou, 1993-1994, s. 91-172; Xanthopoulou-Kyriakou, 1996, s. 271-288.

⁶ Xanthopoulou-Kyriakou bu verileri Trabzon’daki Yunan, İngiliz ve Fransız konsolosluklarının raporlarına dayandırmaktadır.

köylerin başında olan muhtarlar seçimle belli olmuş, askeri yönetim tarafından atanmıştır (Badem, 2010, s. 37).

Mağaracık (Ataköy)

Bugünkü adı Ataköy olan Mağaracık, Kars'ın 13 km güneyinde yer alır (Resim 2). Köyün adı Yunanca yayınlarda, *Μαγαράζικ, Μαγαράζικ Μαγαράζήκ, Μαγαράσικ, Μαγαράσιούκ*; Rusça yayınlarda, *Магараджик, Магараджи*; Ermenice yayınlarda, *Մաղարաջիկ*; Batı dillerindeki yayınlarda *Mağaracık, Magaratsik, Magaratzik, Magharajik* olarak geçmektedir.

Resim 2: Mağaracık/Ataköy haritası

Günümüzde Mağaracık'a ulaşmak için Kars-Erzurum karayolu kullanılır. Erzurum yönünde Kars Harakani Havalimanı'nı geçtikten sonra Karacaören yol ayrımından ilerlendiğinde önce Azat Köyü'ne sonra da Mağaracık köyüne ulaşılır. Köy, kuzeybatıda Azat, güneybatıda Gelirli, güneyde Karakale, güneydoğuda Borluk, doğuda Tekneli köyleri ile çevrilidir.

Mağaracık, 1878'den sonra Rusların Kars'ı yönettikleri dönemde Pontus'tan (Trabzon) gelen Rumların yerleştirildiği göçmen köylerinden biridir. 1886 Rus kayıtlarına göre köyde 68 hane, 322 erkek, 306 kadın toplam 628 Rum yerleşiktir (Badem 2010, s. 312; 2018, s. 107).⁷

1888 yılı Rus kayıtlarına göre Kars'taki 65 Rum köyü içinde Mağaracık da yer alır. Bu dönemde 68 hane olan köyde 666 Rum yerleşiktir (Badem 2010, s. 88; 2018, s. 212). 1889'da toplam Rum nüfusu 760 olan köyde (Badem 2010, s. 313; 2018, s. 107), 1902 yılında 74 hanede 431 erkek, 441 kadın, toplam 845 kişi yaşamaktadır (Athanasiadis 2012, s. 109).⁸

⁷ Rumlarla birlikte Mağaracık köyünde 1886 yılında 309, 1896'da 377, 1906'da ise 480 kişiden oluşan Karapapak nüfus yaşamıştır (Badem 2010, s. 304-305; 2018, s. 105).

⁸ Athanasiadis kitabında Mağaracık köyü hakkındaki bilgiler için Mavrogenis, 1963, s. 40-42 arasını referans vermiştir.

1906'da Mağaracık'ta toplam 1032 Rum yaşarken (Badem 2010, s. 313; 2018, s. 107), 1913 istatistiklerine göre bu sayı 151 hanede 600 erkek, 570 kadın, toplam 1170 olarak belirtilmiştir (Athanasiadis, 2012, s. 109-110).⁹

1900'lerde yürürlüğe giren köy yönetimi nizamnamesine göre köy merkezleri nahiyelede birleşmiştir (Badem 2010, s. 41; 2018, s. 67-68). Rus kayıtlarına göre 1917 yılı başında Mağaracık köyü Kars kazasının 9 nahiyesinden biri olarak kayda geçmiştir (Badem 2010, s. 43; 2018 s. 69).¹⁰ 1918'de köyün Rum nüfusu 1300 kişi olarak tahmin edilirken (Athanasiadis, 2012, s. 110), 1919'da bu rakamın 1600 kişiye çıktığı görülür (Xanthopoulou-Kyriakou, 1993-1994, s.161).

Kars'ın Türk ordusu tarafından geri alınmasından sonra Mağaracık'ta yaşayan Rumlar önce Gürcistan'ın Tsalka bölgesine oradan da Yunanistan'a göçmüşlerdir. Nüfusun büyük çoğunluğu Selanik ve civarındaki Kordelyo-Evosmos (Kordekyo-Harmanköy), Kalamarya, Nea Mesimvria gibi bölgelere yerleşmişlerdir (Athanasiadis 2012, s. 109, 112).

1985 yılı nüfus sayımında köyün adı Mağaracık, 7 Haziran 1986 yılı Resmi Gazete'deki bir tebliğde de aynı isimle yer alır. Köyün adının hangi tarihte resmi olarak değiştiğine dair belge bulunamamış olmakla beraber 1990 nüfus sayımında Ataköy olarak geçmektedir (Anonim, 1985, s. 467; Anonim, 1986; Anonim, 1991).¹¹

1919 yılı belgelerinden Mağaracık köyünde Rumların bir kilisesi, bir rahibi ve üç öğretmenin görev yaptığı, dini eğitim veren dört sınıflı bir ilkokulu bulunduğu bilinir (Xanthopoulou-Kyriakou, 1993-1994, s.161; Athanasiadis 2012, s. 110; Lavrentidis 1971-1972, s. 431).¹² Bu dönemde köydeki kilisede rahip olarak Georgios Nikolaidis, öğretmen olarak Pavlos Kesidis, Kyriakos Ioannidis ve Adam Georgiadis görev yapmıştır (Athanasiadis 2012, s. 109. Lavrentidis 1971-1972, s. 431).

Şapel

Mağaracık'ta yaşayan Rumlar, Ortodoks Hristiyan'dır. Rus yönetiminin Kars'ta yaptığı düzenlemeler kapsamında Rum kiliseleri Tiflis Rus Piskoposluğu'na bağlanmıştır. Athanasiadis, köyde Meryem'in doğumuna adanmış bir kilisenin, Peygamber Elias'a ve ayazması olan İsa'nın Göğe Yükselişine adanmış birer şapelin bulunduğunu yazar (Athanasiadis 2012, s. 112).¹³ Köyün merkezindeki Meryem'e adanmış kilise 1967 yılına kadar cami olarak kullanılmış, sonra yıkılarak yerine bugünkü cami inşa edilmiştir (Resim 3).¹⁴

⁹ Athanasiadis, 1906 yılı nüfus bilgisi için Samoulidis, 2010, s. 283 ve 1913 yılına ait toplam nüfus bilgisi için Lavrentidis, 1971-1972, s. 431 referans vermiştir.

¹⁰ Diğer nahiyele; Aleksandrovka, Begliahmet, Blagodarnoye, Vladikars, Haram Vartan, Kurudere, Novo-Mihaylovka, Prohladnoye'dir.

¹¹ Araştırmalarımıza rağmen köyün Mağaracık isminin Ataköy olarak değiştirilmesine dair resmi kayıt bulunamamıştır.

¹² Kars'ın Rus Valisi General Tomiç'in 1886 yılına ait raporunda, masrafı köylülerce karşılanmak kaydıyla, köylerin birkaçının bir araya getirilerek devlet okulu açılabilirliği belirtilmiş, buna sadece Rum cemaati olumlu yaklaşmıştır (Badem, 2018 s. 382). Kars'ın Bezirgân-Geçit köyünden olan Kinigopulos'un anılarında; köylerinde yedi yıldır faaliyette olan Rum okulunun bulunduğunu, yanı sıra 1884-1885 eğitim döneminde de dört sınıflı Rus kilise okulunun kurulduğunu belirtir (Karagöz-Kinigopulos, 2016, s. 86).

¹³ Athanasiadis bu bilgi için Maravelakis-Vakalopoulos, 1955, s. 279-283 arasını referans vermiştir.

¹⁴ Köydeki kilisenin yıkılıp yerine cami yapıldığına dair bilgi, 2013 yılındaki yüzey araştırması sırasında köy sakinleri tarafından verilmiştir.

Resim 3: Ataköy Cami (2013)

Resim 4: Şapelin batıdan genel görünüşü (2013)

Köyde metnin konusu olan şapel dışında dini amaçlı başka bir yapı bulunamamıştır.¹⁵ Her ne kadar ayazma yeri tespit edilemediyse de mevcut şapelin su kaynağının yanında olması dikkate alındığında, Athanasiadis'in belirttiği göğe yükselişe (Analipsis) ithaf edilmiş yapı olabileceği

¹⁵ Athanasiadis'in belirttiği bir diğer yapı, Peygamber Elias Şapeli'nin, Mağaracık köyünde herhangi bir veri olmadığı için yakınlardaki Vezinköy (Ölçülü)'de bulunan şapel olabileceği düşünülmektedir. Bu düşüncenin temelinde de Mağaracık köyünün, çevredeki köylerin bağlı olduğu merkez köy olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bu durum yeni belgeler bulunana kadar sadece bir öngörü olarak değerlendirilmelidir. Vezinköy Peygamber Elias Şapeli için bkz. Sağır, 2020, s. 2821-2843.

düşünülmektedir. Ancak döneme ait kesin veriler tespit edilemediği için ithafın kullanılmasından kaçınılmıştır.

Metnin konusu olan şapel, köyün güneydoğusunda, yerleşim alanının biraz dışında bir dere yatağının kenarında, yamaçta yer alır (Resim 4).¹⁶ Yapı 2013’de yüzey araştırması kapsamında mimari olarak incelenmiş ve belgeleme çalışmaları tamamlanmıştır (Sağır, 2014, s. 450). 2018’de de bölgede araştırma yaparken yeniden ziyaret edilerek durumu kontrol edilmiştir.

Yapının inşa tarihi bilinmemekle beraber mevcut veriler dikkate alındığında 1879-1918 arasında, Rus döneminde yapıldığı düşünülmektedir. Şapelden günümüze güney duvarının doğu kısmı ve apsisi ulaşmıştır.

Resim 5: Şapelin planı (Çizen Aykut Fenerci, 2013)

Şapel, doğu-batı doğrultusunda dıştan, apsis dâhil, 8.95 m uzunlukta, 5.34 m genişlikte dikdörtgen, içten ve dıştan yarım daire tek apsislidir (Resim 5).¹⁷ Naos, 5.40 m uzunlukta, 3.90 m genişlikte dikdörtgen, duvarlar 0.72 m kalınlıktadır. Naosun güney duvarının doğusunda, bugün tahrip olsa da, 1.00 m genişlikte, içten dışa doğru daralan yuvarlak kemerli bir pencere olduğu anlaşılmıştır (Resim 6-7). Batı duvarın ana ekseninde 1.06 m genişlikte bir kapı bulunur. Naosun, bugün yıkılmış olsa da, beşik tonoz örtülü olduğu düşünülmektedir.

¹⁶ Şapelin koordinatları: 40°50'96.70"K, 43°16'84.37"D.

¹⁷ Duvarlar 0.72 m kalınlıktadır.

Resim 6: Apsis ve güney duvar (2018)

Resim 7: Güney cephe (2013)

Naosun doğusunda içten ve dıştan yarım daire apsis yer alır (Resim 8-10).¹⁸ Apsisin ana ekseninde, içten dışa doğru daralan, basık kemerli dikdörtgen bir pencere, kuzey duvarında ise yuvarlak kemerli dikdörtgen bir niş yer alır.¹⁹ Mekân mevcut zeminden 4.50 m yüksekliktedir.

¹⁸ Apsis içte 3.22 m genişlik, 1.12 m derinliktedir.

¹⁹ Apsis penceresi içte 0.66 m, dışta 0.47 m genişlikte, 1.70 m. yüksekliktedir. Niş ise 0.64 m genişlik, 0.50 m derinlik, 0.80 m yüksekliktedir.

Resim 8: A-A kesiti (Çizen Aykut Fenerci, 2013)

Resim 9: Apsis dıştan (2013)

Resim 10: Apsis içten (2018)

Şapel kaba yonu taştan yığma tekniğinde inşa edilmiştir. Yapının içinde ve cephelerinde herhangi bir bezeme ya da mimari süsleme yoktur. Bina etrafında hayli tahrip edilmiş de olsa küçük bir mezarlık alanı bulunur.

Sonuç

Kars'ın 1878'de Rus yönetimine geçmesinden sonra bölgeye çok sayıda Rum göçmen gelmiştir. Kentteki Rum göçmen köylerinin sayısı 80 civarındadır. Bu köylerden biri olan Mağaracık'a ise Pontus'tan (Trabzon) göç etmiş Rumlar yerleştirilmiştir. Konumu ve yerleşik nüfusunun fazlalığı nedeniyle Kars'ın dokuz nahiyesinden biri olmuştur. Kars'taki Rum nüfusu ve yerleşimleri hakkında dönem kaynakları ve yayınlarda düzenli bilgiler bulunmakla birlikte, kiliseleri ve şapelleri hakkında bu mümkün olamamaktadır. Kars'taki Rum kilisesi ve şapelleri hakkında doğru sonuçlar alabilmek için yapıldıkları dönemin, farklı resmi ve resmi olmayan kayıtlarının bu doğrultuda incelenmesi gerekir. Ancak arazi çalışmalarımız sırasında göçmen Rum köylerinin çoğunda kilise ve şapel olduğu tespit edilmiştir.

Mağaracık köyünün günümüze ulaşmamış Rum kilisesinin planı hakkında bir şey söylemek mümkün değildir. Fakat bugün kilisenin yerinde mevcut olan camide, yapı malzemesinin kullanıldığı bir gerçektir. Metinde anlatılan basit, tek nefli şapel, etrafındaki mezarlık alanı dikkate alındığında muhtemelen mezarlık şapeli olarak inşa edilmiştir. Mağaracık'taki şapelden daha büyük olan Vezinköy Peygamber Elias Şapeli, tamamen ayakta olmasalar da plan seviyesinde algılanan ve etraflarında mezarlık bulunan Akbaba Köyü ve Gürbüzler Köyü'ndeki şapeller, Kars'taki Rum yapılarının tek nefli plan tipindeki örnekleridir. Boyutu küçük, planı basit olsa da Mağaracık köyündeki şapel Kars'ta Rus döneminde yaşamış Rum nüfusun dini yapıları hakkında fikir vermesi açısından önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Allen, W. E. D. (1927). New political boundaries in the Caucasus. *The Geographical Journal*, vol. 69, No. 5 (Mayıs), 430-441.
- Allen, W.E.D. & Muratoff, P. (1953). *Caucasian battlefields: A history of the wars on the Turco-Caucasian border 1828-1921*. Cambridge University press.
- Anonim. (1985). *Türkiye 'de mülki idare bölümleri*. İçişleri Bakanlığı yayınları.
- Anonim. (1986). *Genel nüfus sayımı idari bölünüş, 20.10.1985*. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, yayın no: 1211, yayın tarihi: 21.10.1986.
- Anonim. (1991). *1990 Genel nüfus sayımı idari bölünüş*. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, yayın no: 1457, yayın tarihi: 25.04.1991.
- Athanasiadis, A. (ed.). (2012). *Χωριά και πόλεις του Καρς, όπου εγκαταστάθηκαν και έζησαν Ελληνικοί πληθυσμοί κατά τα έτη 1878-1920*. Pantokomi.
- Badem, C. (2010). *Çarlık Rusyası yönetiminde Kars vilayeti*. Birzamanlar yayıncılık.
- Badem, C. (2018). *Çarlık Rusyası yönetiminde Kars, Ardahan, Artvin 1878-1918*. Aras yayıncılık.
- Gazi Ahmet Muhtar Paşa. (1996). *Anılar -2- sergüzeşt-i hayatım'ın cild-i sanisi*. Sadeleştirerek yayına hazırlayan Nuri Akbayır, eski yazıdan aktaran Yücel Demirel, Tarih Vakfı Yurt yayınları 33.
- Karagöz, E. & Kinigopulos, K. (2016). *Güneybatı Kafkasya Kars Rumları ve Konstandinos Kinigopulos'un anıları*. Yayına hazırlayan Bingür Sönmez, tercüme Despina Eftinyadis, BYK-Babiali Kültür yayınları.
- Karal, E.Z. (1995). *Osmanlı tarihi, VIII. cilt, birinci Meşrutiyet ve istibdat devirleri 1876-1907*. Türk Tarih Kurumu basımevi, dördüncü baskı.
- Lavrentidis, I. (1971-1972). Η κατά το 1895-1907 μετοικεσία Ελλήνων Ποντίων του Καυκάσου εις Ελλάδα. *Αρχείων Πόντου* 31, 395-515.
- Maravelakis, M. & A. Vakalopoulos. (1955). *Αι προσφυγικαί εγκαταστάσεις εν τη περιοχή Θεσσαλονίκης*, Selanik.
- Mavrogenis, S. (1963). *Το κυβερνείον του Καρς του Αντικαυκάσου (Κάρσκαγια όμπλαστ) και το εν αυτώ Ελληνικόν στοιχείον κατά την περίοδον 1878-1920*. Selanik.
- Sağır, G. (2014). Kars ili ve çevresinde yer alan Ortaçağ Ermeni kiliseleri yüzey araştırması 2013 yılı çalışmaları. 36. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu (2-6 Haziran 2014-Gaziantep)*, 32. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, 447-464.
- Sağır, G. (2020). Kars'ın Rus yönetimine geçtiği 1878 yılında Rum yerleşimi Vezinköy ve Peygamber Elias şapeli. *History Studies*, 12/5, Ekim, 2821-2843.
- Samoulidis, C. S. (2010). *Το χρονικό του Καρς και η ματαιωμένη δημοκρατία του Ποντου*. Selanik.
- Xanthopoulou-Kyriakou, A. (1993-1994). Μεταναστεύσεις Ελλήνων στον Καύκασο κατά τον 19ο αιώνα. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών (ΔΚΜΣ)*, sayı 10, 91-172.
- Xanthopoulou-Kyriakou, A. (1996). The migration of Pontic Greeks from the Russian Caucasus to Macedonia (1912-1914). *Balkan Studies*, 37(2), 271-288.